

Magdalena Godowska

EUROPEIZACJA A SYTUACJA KOBIET W SPOŁECZEŃSTWIE TURECKIM – PRÓBA DIAGNOZY

WPROWADZENIE

CELEM NINIEJSZEGO TEKSTU jest próba udzielenia odpowiedzi na pytanie, do jakiego stopnia sytuacja kobiet w Turcji pozostawała i pozostaje pod wpływem zachodnich wartości i praktyki w zakresie równouprawnienia płci. Analizie poddane zostaną zmiany prawne wprowadzone pod wpływem dwóch faz europeizacji – w okresie budowania podstaw Republiki (lata 20. XX w.) oraz w procesie negocjowania przez Turcję akcesji do Unii Europejskiej (UE) na początku XXI stulecia. Turcja stanowi interesujący przypadek badawczy jako kraj geograficznie bliższy Azji Środkowej i Bliskiemu Wschodowi bardziej niż Europie kontynentalnej, o kulturze patriarchalnej, opartej na tradycyjnym podziale ról i stereotypowym postrzeganiu kobiety jako predestynowanej do pełnienia obowiązków domowych.

Zgodnie z definicją C.M. Radaellego, fenomen europeizacji może służyć wyjaśnieniu procesów przemian kulturowych, formowania nowych tożsamości, kierunków polityki, innowacji administracyjnych, a nawet – modernizacji¹. W swojej definicji autor ten określa europeizację jako „procesy konstruowania, dyfuzji, instytucjonalizacji formalnych i nieformalnych zasad, procedur, paradygmatów, stylów i podzielanych przekonań i norm, które są na pierwszym etapie definiowane i konsolidowane w ramach formułowania polityki na poziomie UE, a następnie inkorporowane w logikę narodowego dyskursu, tożsamości, struktur politycznych i polityk publicznych”². Zamiarem autorki jest wskazanie, na ile zmiany formalne,

---

¹ C. Radaelli, *Whither Europeanization?: Concept stretching and substantive change*, „European Integration online Papers” 2000, (EIoP) vol. 4, no. 8, s. 5.

² Ibidem, s. 4.

związane z procesem akcesyjnym, zostają przez społeczeństwo zinternalizowane, a zatem w rozważaniach istotne znaczenie mieć będzie człon definicji dotyczący „formalnych i nieformalnych zasad, procedur, paradygmatów, stylów i podzielných przekonań i norm”. Obszarem zainteresowań pozostaje więc sfera struktur kognitywnych i normatywnych (norm i wartości, sposobów konstruowania tożsamości)³ oraz tego, w jakim stopniu ulegają one zmianom pod wpływem europeizacji.

W pierwszej części opracowania podjęto próbę zdiagnozowania uwarunkowań pozycji kobiet w społeczeństwie tureckim z perspektywy historycznej. Następnie dokonano analizy mechanizmu europeizacji polityki równości płci związanej z procesem negocjowania akcesji Turcji do UE, a także ukazano wpływ aktualnej sytuacji politycznej na sytuację kobiet w Turcji. Analiza procesu demokratyzacji w Turcji w ramach negocjacji akcesyjnych pozwoli odpowiedzieć na pytanie, do jakiego stopnia reformy prawne związane z równością płci znajdują odzwierciedlenie w zachowaniach oraz przekonaniach współczesnych Turków co do praw kobiet.

UWARUNKOWANIA POZYCJI KOBIEŃ W SPOŁECZEŃSTWIE TURECKIM – PERSPEKTYWA HISTORYCZNA

Wraz z wprowadzeniem w Turcji republiki w 1923 roku rozpoczął się proces modernizacji kraju, którego celem finalnym miało być ustanowienie „cywilizowanego” społeczeństwa, wolnego od wpływów otomańskiej tradycji. Głębokie reformy kulturalne, społeczne, polityczne i ekonomiczne miały uczynić z Turcji kraj nowoczesny, co w istocie oznaczać miało jej „europeizację” czy też westernizację. Ten jednokierunkowy program polityczno-kulturowy miał określony cel: zastąpienie dominującego wpływu islamu nowymi kulturowymi podwalinami funkcjonowania społeczeństwa – sekularyzmem i nacjonalizmem. Wysiłki budowniczych Republiki służyć miały stworzeniu nowej obywatelskiej religii, jednoczącej naród, legitymizującej nowy porządek polityczny i sakralizującej państwo narodowe. Obywatele – zarówno mężczyźni, jak i kobiety – sprowadzeni byli w tej obywatelskiej religii do roli zinstrumentalizowanej jako narzędzia utrwalania republikań-

---

³ Ibidem, Annex. Figure 1.

skiego ustroju. Kemalistyczny program westernizacji miał tym samym zabarwienie silnie antyindywidualistyczne, nacjonalistyczne i laickie⁴.

Chociaż historia ruchu kobiecego w Turcji sięga – wbrew powszechnym wyobrażeniom – późnego okresu imperium otomańskiego, tj. drugiej połowy XIX w., to jednak dopiero w czasach Republiki przeprowadzono reformy mające na celu zmianę sytuacji prawnej kobiet. W miejsce prawa opartego na szariacie wprowadzono świecki kodeks cywilny wzorowany na kodeksie szwajcarskim, kobietom przyznano prawa obywatelskie (w tym czynne i bierne prawo wyborcze), zakazano poligamii, promowano zachodni styl ubioru w miejsce tradycyjnego stroju kobiet (hidżabu czy chust). Osiągnięcia republikanizmu dla rozwoju praw kobiet w Turcji przyczyniły się do tego, że republikański nurt feminizmu nabrał charakteru państwowego, lojalistycznego, przypisującego kemalizmowi poprawę sytuacji kobiet⁵.

Kobieta w społeczeństwie republikańskim miała jednak przede wszystkim służyć narodowi i rodzinie poprzez spełnianie funkcji „oświeconej matki”. Tym samym przyznano jej rolę w procesie konstruowania nowego społeczeństwa – jej misją miało być zamążpójście i macierzyństwo, a wykształcenie istotne było o tyle, o ile gwarantowało wychowanie potomków na dobrych obywateli Republiki⁶. Kemalizm prowadził do emancypacji kobiet w wymiarze formalnym, prawnym, faktycznie jednak zaowocował podwójnym podporządkowaniem kobiet: po pierwsze, poprzez wymóg poświęcenia się rolom macierzyńskim, po drugie – poprzez stworzenie wzorca kobiety wkraczającej do sfery publicznej wyłącznie w celu uczestnictwa w budowie nowego społeczeństwa (jako nauczycielki czy pielęgniarki)⁷.

Paradoksalnie republikanizm, którego celem miało być uwolnienie wszystkich sfer życia od wpływów religii, stał się tym samym podobny do islamu. W obu nurtach kobieta jako autonomiczny podmiot traktowana jest jako zagrożenie dla porządku społecznego, stąd za konieczną uznano kontrolę stylu zachowania, ubioru, życiowych wyborów kobiet, wtłaczając je w tradycyjne role domowe „matek następnych pokoleń”. Kemalistyczna ideologia uczyniła z kobiet narzędzia – totemy modernizacji – tworząc ideał kobiety – republikańskiej obywatelki, oddającej się z dyscypliną, podporządkowaniem i racjonalizmem obowiązkom

---

⁴ H. Eslen-Ziya, U. Korkut, *Political Religion and Politicized Women in Turkey: Hegemonic Republicanism Revisited*, „Politics, Religion & Ideology” 2010, vol. 11, no. 3, s. 314–316.

⁵ Ibidem, s. 316–317.

⁶ A. Özman, *The Image of „Woman” in Turkish Political and Social Thought: On the Implications of Social Constructionism and Biological Essentialism*, „Turkish Studies” 2010, vol. 11, no. 3, s. 449.

⁷ Ibidem, s. 449.

domowym. Równocześnie instrumentalnie traktowanej emancypacji kobiet w sferze publicznej towarzyszyła całkowita ignorancja dla ich problemów w sferze prywatnej, przejawiających się głównie w formie przemocy domowej⁸.

Kemalistyczny program modernizacji nowej Republiki można uznać za pierwszą fazę europeizacji kraju. Był to proces, w którym wartości uznawane za zachodnie traktowano instrumentalnie, wybierając je pod kątem potrzeb konsolidacji narodu. Dobrą ilustracją tego mechanizmu stanowi kwestia praw kobiet, którym formalnie przyznano pozycję niemalże równą pozycji mężczyzn w sferze publicznej, pozostawiając je całkowicie bezbronnymi wobec siły stereotypów na temat prymatu ról macierzyńskich, ale także wobec znacznie poważniejszego zagrożenia, jakim były przemoc i brak poszanowania godności kobiet w życiu domowym.

Aż do lat 80. ruch kobiecy miał charakter silnie etatystyczny, zamknięty w ramach dominujących partii politycznych i patriarchalnego porządku społecznego. Druga fala tureckiego feminizmu, poczynając od lat 80., doprowadziła do powstania liberalnych ruchów kobiecych skupionych wokół małych grup zawodowych (dziennikarek, lekarek, nauczycielek akademickich). Głosiły one bardziej radykalne hasła przebudowy patriarchalnego porządku społecznego, utrwalonego przez obowiązujący od 1926 r. kodeks cywilny (m.in. poprzez uznanie dominującej roli mężczyzny jako głowy rodziny, dyskryminujące kobiety prawo rozwodowe oraz dotyczące przerwania ciąży). Jednym ze sztandarowych haseł tureckich feministek była walka z przemocą domową i wykorzystywaniem seksualnym kobiet. W latach 90. turecki feminizm wkroczył w fazę instytucjonalizacji, przenosząc działalność kobiecą z ulicy w bardziej zorganizowane ramy aktywności w organizacjach pozarządowych i na uniwersytetach. Liberalny ruch kobiecy uniezależnił się od państwa i zdominowanych przez mężczyzn partii politycznych, zyskując tym samym nowe możliwości oddziaływania na społeczeństwo. Na uczelniach otwierano kierunki studiów poświęcone tematyce *gender*⁹, uruchamiano wydawanie czasopism kobiecych, powstawały pozarządowe organizacje kobiece, a także schroniska dla kobiet – ofiar przemocy domowej. Również w strukturach władzy dochodziło do istotnych zmian: w 1991 r. utworzono Dyрекcję Generalną ds. problemów kobiet przy Ministerstwie Pracy i Bezpieczeństwa Socjalnego,

⁸ H. Eslen-Ziya, U. Korkut, op.cit., s. 317–318.

⁹ Koncepcja *gender* – płci kulturowe – rozumiana jest jako „kompleks cech charakteryzujących sposób zachowania i cechy osobowości wyznaczone na podstawie płci biologicznej jednostki oraz uwzględniające wartości społeczeństwa, w którym są uznawane i do którego się odnoszą”; por. A. Oakley, *Sex, Gender and Society*, London 1972, cyt. za: A. Titkow, *Tożsamość polskich kobiet. Ciągłość, zmiana, konteksty*, Warszawa 2007, s. 29.

w samorządach powstawały zajmujące się tą tematyką oddzielne wydziały i departamenty¹⁰. Nowy liberalny ruch kobiecy oznaczał kontestację ideologii republikańskiej i stworzonego w jej ramach wzorca kobiety.

Od czasu przyznania Turcji statusu kraju kandydującego do członkostwa w Unii Europejskiej na szczycie w Helsinkach w 1999 r. motorem konsolidującym turecką demokrację, w tym otwarcie na kwestię faktycznego równouprawnienia kobiet, stała się Unia Europejska¹¹. Liberalne feministki tureckie wykorzystywały polityczne kryteria z Kopenhagi do promowania prawnych reform zmierzających do faktycznego równouprawnienia kobiet.

MECHANIZM EUROPEIZACJI POLITYKI RÓWNOŚCI PŁCI W TURCJI

Badania nad zjawiskiem europeizacji w krajach kandydujących do UE wykazują, że w tym kontekście polityka unijna ma charakter warunkowości (*conditionality*)¹². Oznacza to, że udzielenie danemu krajowi wsparcia finansowego, a następnie stowarzyszenie lub członkostwo w UE zależy od wypełnienia przez ten kraj określonych warunków. Zostały one określone w czerwcu 1993 r. na szczycie w Kopenhadze, kiedy Rada Europejska przyjęła tzw. kryteria kopenhaskie, a ich spełnienie stanowi warunek *sine qua non* akcesji do UE. Warunki polityczne, jakie muszą zostać spełnione przez kraje kandydujące, to stabilność instytucji demokratycznych, zasada rządów prawa, respektowanie praw człowieka i mniejszości narodowych, wartości demokratycznych i rządów prawa. Niespełnienie przez Słowację tych wymogów przesądziło o tymczasowym usunięciu tego kraju z pierwszej listy państw kandydujących oraz stanowi jedną z głównych przeszkód dla akcesji Turcji do UE¹³.

Według badaczy, polityczna warunkowość akcesji przesądza o tym, że mamy do czynienia z modelem zmian inicjowanych z zewnątrz, jako że otrzymanie nagrody (tj. członkostwa w UE) uzależnione jest od dostosowania się do unijnych reguł¹⁴.

---

¹⁰ H. Eslen-Ziya, U. Korkut, op.cit., s. 319–322.

¹¹ Ibidem, s. 319–321.

¹² F. Schimmelfennig, U. Sedelmeier, *Introduction: conceptualizing Europeanization of Central and Eastern Europe*, [w:] *The Europeanization of Central and Eastern Europe*, Ithaca–London, 2005, s. 2.

¹³ F. Schimmelfennig, S. Engert, H. Knobel, *The Impact of EU Political Conditionality*, [w:] *The Europeanization of Central and Eastern Europe*, op.cit., s. 30–31.

¹⁴ Ibidem, s. 30–31.

UE stosuje strategię „kija i marchewki”, nagradzając państwa wprowadzające z powodzeniem reformy, a karząc te, które nie spełniają wymagań¹⁵.

W opisanym modelu europeizacja to proces, w ramach którego kraj adaptuje zasady (normy) UE poprzez instytucjonalizację zasad unijnych na poziomie krajowym. Proces ten przebiega w kilku etapach. Początkowo dochodzi do formalnego zastosowania (implementacji), czyli wprowadzenia zmian do systemu prawa krajowego lub stworzenia formalnych procedur i instytucji w myśl unijnych wymogów. Drugim etapem jest zastosowanie behawioralne, mierzone stopniem, w jakim zachowanie aktorów jest zgodne z daną normą UE. Wreszcie, kraj powinien osiągnąć poziom dostosowania dyskursywnego, mierzonego stopniem, w jakim normy UE stają się obecne w dyskursie i w jakim aktorzy faktycznie są do nich przekonani¹⁶.

Jednym z najważniejszych aspektów demokratyzacji i politycznej warunkowości jest zagwarantowanie równości między obywatelami, w tym równości płci. Legislacja wspólnotowa w zakresie równości płci obejmuje szereg dyrektyw¹⁷, a także postanowienia traktatowe (art. 157 Traktatu o funkcjonowaniu UE). Dyrektywa w sprawie wprowadzenia w życie zasady równego traktowania kobiet i mężczyzn w zakresie dostępu do zatrudnienia, kształcenia i awansu zawodowego oraz warunków pracy obejmuje dostęp do zatrudnienia, do awansu zawodowego i kształcenia zawodowego, warunki pracy oraz zabezpieczenie społeczne. Jako zasadę równego traktowania określa „brak dyskryminacji ze względu na płeć, zarówno bezpośredniej, jak i pośredniej, w szczególności przez odniesienie się do stanu cywilnego lub rodzinnego”¹⁸.

Negocjacje akcesyjne o członkostwo Turcji w UE rozpoczęto 3 października 2005 r. Jednym z pierwszych warunków koniecznych do spełnienia było wprowadzenie zmian prawnych wzmacniających prawa człowieka, w tym prawa kobiet. Znowelizowany został zapis konstytucji, której artykuł 10 głosi równość praw

---

¹⁵ Y. Stivachtis, S. Georgakis, *Changing Gender Attitudes in Candidate Countries: The Impact of EU Conditionality – The Case of Turkey*, „Journal of European Integration” 2011, vol. 33, no. 1, s. 80.

¹⁶ F. Schimmelfennig, U. Sedelmeier, op.cit., s. 8.

¹⁷ Por. DYREKTYWA RADY z dnia 10 lutego 1975 r. w sprawie zbliżenia ustawodawstw Państw Członkowskich dotyczących stosowania zasady równości wynagrodzeń dla mężczyzn i kobiet (75/117/EWG); DYREKTYWA RADY z dnia 9 lutego 1976 r. w sprawie wprowadzenia w życie zasady równego traktowania kobiet i mężczyzn w zakresie dostępu do zatrudnienia, kształcenia i awansu zawodowego oraz warunków pracy (76/207/EWG).

¹⁸ DYREKTYWA RADY z dnia 9 lutego 1976 r. w sprawie wprowadzenia w życie zasady równego traktowania kobiet i mężczyzn w zakresie dostępu do zatrudnienia, kształcenia i awansu zawodowego oraz warunków pracy, art. 2.

kobiet i mężczyzn, zwłaszcza w odniesieniu do praw w małżeństwie, równych praw do opieki nad dziećmi w przypadku rozvodu oraz gwarancję równouprawnienia płci przez państwo. W 2001 roku wprowadzono nowy kodeks karny, przewidujący kary więzienia dla winnych honorowych zabójstw i innych aktów przemocy wobec kobiet. W 2003 roku przyjęto nowy kodeks pracy, dostosowujący tureckie prawo pracy do *acquis communautaire* w zakresie równouprawnienia płci. Kodeks ustanowił zakaz dyskryminacji ze względu na płeć w zakresie stosunku pracy w sektorze publicznym i prywatnym (w tym prawo do równej płacy za taką samą pracę), a także wzmocnił ochronę kobiet w ciąży i młodych matek¹⁹.

W corocznym dokumencie oceniającym postępy Turcji w procesie dostosowywania prawa krajowego do wymogów unijnych²⁰ Komisja Europejska stwierdza pozytywne osiągnięcia w zakresie równouprawnienia płci, m.in. w zakresie równości na rynku pracy, przeciwdziałania przemocy wobec kobiet, likwidacji dyskryminacji w dostępie do podstawowego wykształcenia. Równocześnie w raporcie stwierdzono, że zwalczanie przemocy i dyskryminacji kobiet pozostaje jednym z największych wyzwań stojących na drodze do demokratyzacji Turcji²¹.

DEMOKRATYCZNY PARADOKS TURCJI

Republikański program sekularyzacji kraju, jako radykalny i racjonalistyczny, niedemokratyczny i antyliberalny, porównywany jest do laicyzmu francuskich jakobinów. Celem kemalistycznej ideologii było wyrugowanie wpływu islamu na życie społeczne i polityczne kraju, dlatego też tłumiono wolności religijne. Zmiana w kierunku systemu wielopartyjnego w 1950 r. otworzyła jednak drogę do zakładania politycznych partii islamistycznych, każdorazowo likwidowanych jednak pod zarzutem podważania zasady sekularyzmu²².

---

¹⁹ A. Nurhan Sural, *Legal Framework for Gender Equality at Work in Turkey*, „Middle Eastern Studies” 2007, vol. 43, no. 5, s. 811–820.

²⁰ Do tej pory udało się otworzyć 13 z 33 rozdziałów negocjacyjnych; w związku ze spowolnieniem tempa reform wewnętrznych od grudnia 2006 roku negocjacje z Turcją są zamrożone; por. COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT, TURKEY 2010 PROGRESS REPORT, SEC(2010) 1327, Brussels, 9 November 2010.

²¹ COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT, TURKEY 2010 PROGRESS REPORT, SEC(2010) 1327, Brussels, 9 November 2010, s. 25–26.

²² Y. Arat, *Religion, Politics and Gender Equality in Turkey: implications of a democratic paradox?*, „Third World Quarterly” 2010, vol. 31, no. 6, s. 871.

Jak wskazują badacze, od początku XXI w. następuje zauważalny proces transformacji ideologii islamistycznej w kierunku deradykalizacji. Modelowym przykładem tego procesu jest utworzona w 2001 r. Partia Sprawiedliwości i Rozwoju (AKP). Od swoich bardziej radykalnych poprzedniczek partia ta różni się m.in. poparciem dla akcesji Turcji do UE, a także dla neoliberalnych reform gospodarczych. Dlatego AKP określa siebie jako demokratyczną partię islamistycznych konserwatystów – muzułmański odpowiednik zachodnioeuropejskiej chadecji²³. Elementem łączącym AKP z radykalnym odłamem politycznego islamizmu jest stosunek do kobiet, wyrażający się pomijaniem ich w partyjnej retoryce lub umieszczaniem wyłącznie w kontekście rodziny lub zakazu noszenia chust²⁴.

Niski status kobiet w krajach muzułmańskich tłumaczy się zwykle poprzez odwołanie do religii islamskiej, co jednak część badaczy uznaje za zbyt upraszczające spojrzenie, nietłumaczące w żaden sposób zróżnicowania poglądów, zwyczajów i systemów prawnych krajów muzułmańskich. Inne interpretacje wskazują, że deradykalizacja partii islamistycznych ma charakter taktyczny, a ich akceptacja dla zasad proceduralnej demokracji stanowi jedynie kamuflaż dla prawdziwego strategicznego celu, jakim jest przywrócenie szariatu. Najlepszym dowodem na powierzchowność transformacji ruchów islamistycznych jest właśnie stosunek do kobiet i ich praw²⁵.

AKP dwukrotnie wygrała wybory parlamentarne (w 2002 i 2007 r.). Jako partia islamistyczna zdominowana jest przez kadrę o konserwatywnych poglądach na temat pozycji kobiet w społeczeństwie. W 2008 r. partia podjęła próbę zniesienia zakazu noszenia chust przez kobiety na uniwersytetach i w instytucjach publicznych. Zakaz ten wprowadzony został w 1989 r. wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego zgodnie z zasadą całkowitego rozdziału państwa od religii. Efektem jest znaczne ograniczenie praw kobiet decydujących się na wymagane islamem zakrywanie włosów (61% ogółu Turczynek) i ich wykluczenie z aktywnego uczestnictwa w formalnej edukacji i aktywności publicznej. Tym samym zakaz noszenia chust utrwała porządek patriarchalny, w którym mężczyźni kontrolują swoje niewyedukowane i słabe żony, matki i córki²⁶. Podjęta przez AKP próba zniesienia

---

²³ G. Çavdar, *Islamist Moderation and the Resilience of Gender: Turkey's Persistent Paradox*, „Politics, Religion & Ideology” 2010, vol. 11, no. 3, s. 343–347.

²⁴ Ibidem, s. 344–345.

²⁵ Ibidem, s. 346–347.

²⁶ A. Guveli, *Social and economic impact of the headscarf ban on women in Turkey*, „European Societies” 2011, vol. 13, no. 2, s. 172–175.

zakazu poprzez nowelizację konstytucji zawiodła AKP przed Trybunał Konstytucyjny, który uznał nowelizację za sprzeczną z konstytucyjną zasadą sekularyzmu²⁷.

Paradoksem demokracji tureckiej jest z jednej strony fakt, że w wyniku wolnych wyborów obywateli do władzy doszła partia promująca islamistyczne, antyliberalne poglądy na temat pozycji kobiet w społeczeństwie. Z drugiej strony ta sama partia, dążąc do realizacji konserwatywnych ideałów, walczy z zakazem noszenia chust przez kobiety, którego zniesienie zaowocowałoby faktycznym rozszerzeniem dostępu kobiet do edukacji i zwiększeniem ich aktywności w życiu publicznym²⁸.

Przejęcie władzy przez partię islamistyczną wpłynęło także na kształt i kierunek rozwoju ruchu feministycznego. Obok republikańskiego i liberalnego, narodził się nurt islamistycznego feminizmu. Dla jego zwolenniczek najważniejszym postulatem jest walka z radykalnym sekularyzmem, wykluczającym tradycyjne muzułmanki z życia publicznego z uwagi na zakaz noszenia chust. Dążenie do zniesienia tego zakazu doprowadziło do współpracy między nurtem liberalnym a islamistycznym, stając się główną osią podziału między nimi a republikańskim nurtem feminizmu. Dla republikańskich działaczek kobiecych zniesienie zakazu stałoby się pierwszym krokiem na drodze do obalenia porządku świeckiego państwa, a tym samym stworzyłoby zagrożenie dla praw kobiet i modernizacji kraju i przywrócenia szariatu²⁹.

PODSUMOWANIE

Współczesne społeczeństwo tureckie określane jest jako patriarchalne: podział pracy między kobiety i mężczyzn jest uwarunkowany tradycją i stereotypowym postrzeganiem roli kobiety jako przypisanej do sfery domowej, prywatnej. Aktywność zawodowa kobiet zamężnych jest dwa razy mniejsza niż kobiet niezamężnych, bo patriarchalna tradycja skłania je do całkowitego zaangażowania się w wypełnianie obowiązków domowych. Zatrudnienie kobiet w 2007 r. wynosiło 23%, co stanowi jeden z najniższych wskaźników na świecie. Przywiązanie kobiet do ról tradycyjnych tłumaczyć można wpływem religii islamskiej, ale także kierunkiem działania AKP w sferze polityki społeczno-ekonomicznej, zniechęcającej kobiety

---

²⁷ Y. Arat, *op.cit.*, s. 872.

²⁸ *Ibidem*, s. 878.

²⁹ H. Eslen-Ziya, U. Korkut, *op.cit.*, s. 323–324.

do aktywności zawodowej³⁰. Prawie jedna trzecia Turczynek to analfabetki, zwłaszcza w regionach wiejskich, co jeszcze bardziej osłabia szanse kobiet na znalezienie pracy. Palącym problemem jest nadal przemoc wobec kobiet, choć brakuje na ten temat oficjalnych danych.

Dwa kolejne wyborcze sukcesy AKP, podkreślającej przywiązanie do konserwatywnej tradycji i postrzegającej kobiety przez pryzmat ról domowych, wskazują na wciąż dominujące w społeczeństwie tureckim dyskryminujące stereotypy płci. Liderzy partii stojący na czele państwowej biurokracji, jako zwolennicy politycznego islamizmu, promują poglądy uznające za prawidłowe przypisanie kobiet do sfery domowej i podporządkowanie ich mężczyznom³¹.

Prawne reformy zmierzające do równouprawnienia kobiet w sferze publicznej nie przyniosły zatem zadowalającego efektu. Wskazuje to na problem efektywnego wdrożenia aktów prawnych, które napotyka niejednokrotnie barierę w postaci odmiennej tradycji, kultury, wartości. Odgórne reformy zgodne politycznymi kryteriami z Kopenhagi nie odzwierciedlają dominujących przekonań społecznych, czego dowodem jest sprzeciw wobec zakazu noszenia chust (wyrażany przez ponad 70% badanych) oraz wybór partii islamistycznej w dwóch kolejnych wyborach. Rozdzźwięk między literą prawa a praktyką życia codziennego będzie obecny, dopóki zmianom prawnym nie będzie towarzyszyć zmiana społeczna, polegająca na redefinicji roli kobiet i osłabieniu patriarchalnego porządku społecznego³².

Westernizacja i europeizacja nie zmieniły sytuacji kobiet w stopniu wystarczającym, by doprowadzić do trwałej zmiany wartości i postaw społecznych. Słabnące poparcie UE dla akcesji Turcji przyczynia się do spowolnienia tempa przemian. Jak wskazuje Orhan Pamuk, w Turcji coraz powszechniejsze jest rozczarowanie Europą, a marzenie o europejskości kraju błędnie z każdym dniem zamrożenia negocjacji. Europa nietolerancyjna, wroga imigrantom, niechętna Turcji, zaangażowana w wojnę w Iraku przestaje być dla Turcji synonimem westernizacji, nowoczesności, ideałem, do którego dążyła świecka Republika³³. Tym samym przestaje być normatywną siłą sprzyjającą konsolidacji demokracji, w tym – równouprawnieniu kobiet.

---

³⁰ A. Bugra, B. Yakut-Cakar, *Structural Change, the Social Policy Environment and Female Employment in Turkey*, „Development and Change” 2010, no. 41(3), s. 518–519.

³¹ Y. Arat, op.cit., s. 873.

³² Y. Stivachtis, S. Georgakis, op.cit., s. 88–90.

³³ O. Pamuk, *The fading dream of Europe*, „The New York Review of Books”, <http://www.nybooks.com/blogs/nyrblog/2010/dec/25/fading-dream-europe/>, odczyt z dn. 28.05.2011.

Europeanization Versus the Situation of Women in Turkish Society – an Attempt to Diagnosis

THE AIM OF the article is to answer the question to what extent the situation of women in Turkey has been and is still under the influence of Western values and practices of gender equality. To this end, the author carries out an analysis of Turkish legislation changes in the light of two phases of Europeanization: in the 1920s (with the Westernization programme at the beginning of the Republican era) and at the beginning of the 21st century with the accession negotiations to the EU. Turkey constitutes an absorbing case study in this respect, for its geographical proximity to Central Asia and the Middle East, as well as patriarchal values and social structure, based on gender stereotypes concerning women's role in the society.